

اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، ماده آلی و سطوح روی بر شکل‌های شیمیایی روی در یک خاک آهکی زیر کشت گیاه ذرت

لیلا غلامی^{۱*}، جعفر یثربی^۱، نجفعلی کریمیان^۱، مهدی زارعی^۱ و عبدالمجید رونقی^۱

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۲/۳۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۵/۴)

چکیده

به منظور بررسی اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، ماده آلی و سطوح روی بر شکل‌های شیمیایی روی در یک خاک آهکی، آزمایشی گلخانه‌ای با گیاه ذرت به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار اجرا گردید. تیمارها عبارت بودند از روی در سه سطح (صفر، ۵ و ۱۰ میلی گرم روی در کیلوگرم خاک)، دو نوع ماده آلی (کود گوسفندی و کمپوست زباله شهری، هر یک در دو سطح صفر و ۱٪ وزنی) و قارچ در دو سطح (بدون قارچ و مایه‌زنی با قارچ *Rhizophagus intraradices*) که به یک خاک آهکی افزوده شدند. پس از گذشت ۸ هفته، گیاهان برداشت شده و در خاک گلدان‌ها شکل‌های شیمیایی روی به روش عصاره‌گیری دنباله‌ای اندازه‌گیری شدند. ریشه‌ها نیز جهت تعیین درصد کلونیزاسیون ریشه مورد آزمایش قرار گرفتند. نتایج نشان داد که همزیستی میکوریز آربوسکولار سبب افزایش شکل‌های کربناتی، آلی و متصل به اکسیدهای آهن بلورین و کاهش شکل‌های متصل به اکسیدهای منگنز، متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل و باقی مانده شد. با افزایش روی کاربردی، همه شکل‌های روی (غیر از شکل محلول و تبادل) افزایش یافتند. کاربرد هر دو نوع ماده آلی شکل‌های روی را افزایش داد. همزیستی میکوریز آربوسکولار و کاربرد ماده آلی و روی سبب افزایش درصد کلونیزاسیون ریشه گیاه ذرت شد.

واژه‌های کلیدی: میکوریز آربوسکولار، ماده آلی، روی، شکل‌های شیمیایی.

مقدمه

افزایش انتقال آنها به گیاه به وسیله هیف قارچی باشد. میر انصاری مهابادی و همکاران (۳) نشان دادند که همزیستی میکوریز آربوسکولار سبب افزایش روی در گیاه ذرت گردیده و یافته‌های آنان با پژوهش‌های چن و همکاران (۸) مطابقت دارد. روی از جمله عناصر کم‌مصرفی است که کمبود آن در خاک‌های آهکی گزارش شده است. برخی گیاهان، از جمله ذرت، به کمبود روی حساسند. بنابراین، کاربرد روی می‌تواند در افزایش عملکرد آنها مؤثر باشد (۱۹). در بسیاری از خاک‌های ایران، به دلیل پ-هاش زیاد و فراوانی یون کلسیم، مقدار قابل جذب روی کمتر از مقدار لازم برای تأمین رشد مناسب گیاه است.

قارچ‌های میکوریزی از مهمترین ریزجانداران موجود در اغلب خاک‌ها می‌باشند، که تقریباً با اکثر گیاهان رابطه همزیستی دارند (۱۸). در شرایطی که غلظت عناصر قابل دسترس گیاه کم باشد، ریشه‌های دارای همزیستی میکوریزی ممکن است مقدار بیشتری از عناصر پرمصرف و کم‌مصرف نسبتاً کم‌تحرک را جذب کنند (۲۰). مانکوسو و رینالدلی (۱۲) نشان دادند که تأثیر قارچ‌های میکوریزی بر رشد گیاه از طریق افزایش جذب مواد معدنی، به‌ویژه مواد معدنی کم‌تحرک (روی، فسفر و مس) است. این موضوع می‌تواند نتیجه افزایش قابلیت دسترسی به یون‌ها یا

۱. بخش علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: Leila.gholami63@gmail.com

جدول ۱. برخی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک مورد آزمایش

مقدار	خصوصیت
لوم	بافت
۷/۹	پ- هاش (خمیر اشباع)
۱/۲	ماده آلی (%)
۴۵/۲	کربنات کلسیم معادل (%)
۰/۵	قابلیت هدایت الکتریکی در عصاره اشباع (دسی‌زیمنس بر متر)
۱۰/۲	ظرفیت تبادل کاتیونی (سانتی‌مول بار در کیلوگرم خاک)
۵/۴	فسفر قابل استخراج با بی‌کربنات سدیم (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)
۱/۰۶	مس قابل استخراج با DTPA (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)
۰/۷۱	روی قابل استخراج با DTPA (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)
۴/۳۰	منگنز قابل استخراج با DTPA (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)
۶/۴۹	آهن قابل استخراج با DTPA (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)

جدول ۲. برخی ویژگی‌های مواد آلی مورد استفاده

ماده آلی		ویژگی اندازه‌گیری شده
کود گوسفندی	کمپوست زباله اصفهان	
۷/۵	۷/۳	پ- هاش (عصاره ۱:۵ ماده آلی به آب)
۱۷	۶/۱	قابلیت هدایت الکتریکی (دسی‌زیمنس بر متر)
۲۰۳۴	۱۱۳۷	آهن کل (میلی‌گرم در کیلوگرم ماده خشک)
۲۶۱	۱۷۱	منگنز کل (میلی‌گرم در کیلوگرم ماده خشک)
۲۷	۱۶/۲	مس کل (میلی‌گرم در کیلوگرم ماده خشک)
۱۲۲	۷۱۶	روی کل (میلی‌گرم در کیلوگرم ماده خشک)

مواد آلی، با کلاته کردن عناصر غذایی، آنها را به شکل قابل جذب در خاک نگه می‌دارند (۴). کودهای دامی علاوه بر اینکه باعث بهبود وضعیت فیزیکی خاک می‌شوند، دارای عناصر غذایی پرمصرف مانند نیتروژن، فسفر، پتاسیم، منیزیم، گوگرد و عناصر کم‌مصرفی چون آهن، روی و مس می‌باشند که در نتیجه تجزیه میکروبی آنها، این عناصر غذایی به صورت معدنی و قابل جذب در اختیار گیاه قرار می‌گیرند (۷). کمپوست زباله شهری در زمان کوتاهی عناصر قابل دسترس را فراهم می‌کند و فعالیت میکروبی را تحریک نموده و در درازمدت موجب حفظ

مخازن عناصر غذایی و مواد آلی خاک می‌شود (۶). مواد آلی یکی از عوامل مؤثر بر تغییر مقدار نسبی شکل‌های مختلف روی در خاک است (۱۶). کلمنت و همکاران (۹) گزارش کردند که دو تیمار ماده آلی (کود گاوی و کمپوست) سبب کاهش معنی‌دار شکل کربناتی روی در مقایسه با خاک شاهد شدند. مندال و مندال (۱۳) نشان دادند که افزودن ماده آلی، شکل آلی و تبادل‌پذیری روی در خاک را افزایش می‌دهد. سینگانیا و همکاران (۱۶) نیز گزارش کردند که کودهای دامی شکل محلول در آب روی را افزایش می‌دهند.

از منبع سولفات روی ($ZnSO_4 \cdot 7H_2O$)، دو نوع ماده آلی (کود گوسفندی و کمپوست زباله اصفهان) هر یک در دو سطح صفر و ۱٪ وزنی و قارچ در دو سطح (بدون قارچ و مایه‌زنی با قارچ *Rhizophagus intraradices*) در سه تکرار اجرا شد. در هر گلدان، مقداری از خاک سطحی (۵-۱ سانتی‌متری) برداشته شد. در تیمارهای قارچ، ۵۰ گرم از زاد مایه (مایه تلقیح) قارچ *Rhizophagus intraradices* (۱۲ گرم اسپور در هر گرم بستره و کلونیزاسیون ریشه ۸۰٪) افزوده و با خاک مخلوط شد. در تیمارهای شاهد نیز به مقدار مساوی از بسترهای بدون قارچ تهیه شده استفاده شد. مقداری از خاک برداشته شده بر سطح زاد مایه افزوده و سپس در هر گلدان ۸ عدد بذر گیاه ذرت (*Zea mays L.*) رقم Maxima قرار داده شد. در ادامه، ۱-۱/۵ سانتی‌متر از خاک باقی مانده روی بذرهای ذرت افزوده شد.

بعد از طی دوره رشد گیاه به مدت ۸ هفته، قسمتی از خاک گلدان‌ها پس از جدا نمودن ریشه‌ها و عبور از الک دو میلی‌متری جهت تجزیه‌های آزمایشگاهی و تعیین شکل‌های شیمیایی روی در خاک به آزمایشگاه انتقال داده شد. همچنین، ریشه‌ها از گلدان‌ها جدا شدند و بعد از شستشو جهت تعیین درصد کلونیزاسیون ریشه به روش کروماتیک و مک‌گرا (۱۱) مورد آزمایش قرار گرفتند.

اندازه‌گیری شکل‌های شیمیایی روی

شکل‌های شیمیایی روی به روش سینگ و همکاران (۱۷) اندازه‌گیری شد. این روش، روی را به شکل‌های محلول و تبادل، کربناتی، آلی، اکسیدهای منگنز، اکسیدهای آهن بی‌شکل، اکسیدهای آهن بلورین و باقی مانده جدا می‌کند. خلاصه‌ی این روش و علامت‌های اختصاری شکل‌ها در جدول ۳ نشان داده شده است.

پس از عصاره‌گیری روی توسط مواد یاد شده، در هر مرحله غلظت روی به وسیله دستگاه جذب اتمی شیمادزو مدل ۶۷۰-AA اندازه‌گیری و مقدار روی استخراج شده به‌وسیله هر عصاره‌گیر از معادله زیر محاسبه شد:

در سال‌های اخیر از عصاره‌گیری دنباله‌ای برای تعیین شکل‌های شیمیایی فلزات در خاک‌های ایران استفاده شده است (۱، ۵ و ۲۳). عصاره‌گیری دنباله‌ای فلزات سنگین در خاک‌ها و رسوبات، روش مفیدی برای تعیین شکل‌های شیمیایی این عناصر در خاک می‌باشد. اساس این روش، کاربرد متوالی عصاره‌گیرهای انتخابی در یک نمونه واحد خاک می‌باشد. قدرت عصاره‌گیر از مرحله‌ای به مرحله‌ی بعد افزایش یافته و در نهایت به عصاره‌گیرهای بسیار قوی و به‌شدت اسیدی می‌رسد که قادر به تخریب شبکه بلوری کانی‌ها می‌باشند. به‌عبارتی، هر عصاره‌گیر به طور انتخابی شکل معدنی یا آلی خاصی از خاک را حل کرده و سبب رهاسازی عناصر متصل به آن می‌شود.

روش عصاره‌گیری دنباله‌ای به عنوان ابزاری نیرومند در تعیین شکل‌های شیمیایی عناصر به کار می‌رود (۲۱). با توجه به اینکه تاکنون مطالعه‌ای در ارتباط با تأثیر همزیستی میکوریزی، ماده آلی و روی بر شکل‌های شیمیایی روی در خاک‌های ایران صورت نگرفته است، این پژوهش با هدف مطالعه تأثیر قارچ میکوریز آربوسکولار، ماده آلی و سطوح مختلف روی بر شکل‌های شیمیایی روی در یک خاک آهکی انجام شد.

مواد و روش‌ها

جهت انجام این آزمایش، مقدار مناسبی خاک از افق سطحی (صفر تا ۲۰ سانتی‌متر) سری چیتگر از محلی واقع در ۹ کیلومتری جنوب شرقی روستای نظر آباد شهرستان سروستان استان فارس، گردآوری شد. پس از هواخشک کردن و عبور از الک ۲ میلی‌متری، برخی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاک اندازه‌گیری شد (جدول ۱).

نمونه‌های ماده آلی از دو منبع مختلف شامل کمپوست زباله اصفهان و کود گوسفندی، انتخاب شدند. برخی ویژگی‌های مواد آلی مورد استفاده در جدول ۲ نشان داده شده است.

آزمایش به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه سطح روی (صفر، ۵ و ۱۰ میلی‌گرم روی در کیلوگرم خاک)

جدول ۳. روش عصاره‌گیری دنباله‌ای سینگ و همکاران (۱۷)

جرم ویژه (گرم بر سانتی متر مکعب)	عصاره‌گیر مورد استفاده	مدت تکان دادن (ساعت)	علامت اختصاری	شکل‌های شیمیایی روی
۱/۱۰۴	1M Mg(NO ₃) ₂	۲	WsEx-Zn	محلول و تبدالی
۱/۰۴۵	1M NaOAc(pH=5)	۵	Car-Zn	کربناتی
۱/۰۰۸۴	0.7M NaOCl (pH=8.5)	۰/۵	OM-Zn	آلی
۱/۰۰۳۲	0.1M NH ₂ OH.HCl (pH=2, HNO ₃)	۰/۵	MnOx-Zn	متصل به اکسیدهای منگنز
۱/۰۱۴	0.25 M NH ₂ OH.HCl +0.25M HCl	۰/۵	AFeOx-Zn	متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل
۱/۰۲۶	0.2M (NH ₄) ₂ C ₂ O ₄ + 0.2M H ₂ C ₂ O ₄ +0.1M C ₆ H ₈ O ₆ Conc.HNO ₃ , Conc. HF, Conc.HClO ₄ , Conc.H ₂ SO ₄	۰/۵	CFeOx-Zn Res-Zn	متصل به اکسیدهای آهن بلورین باقی مانده

نتایج و بحث

شکل محلول و تبدالی روی

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۴ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، در سطح کمتر روی، شکل محلول و تبدالی روی خاک افزایش یافته و با افزایش سطح روی، این شکل روی به طور معنی‌داری کاهش یافته است. یثربی و همکاران (۲۳) گزارش کردند که با افزایش سطح روی، میانگین شکل تبدالی روی افزایش معنی‌داری نسبت به خاک شاهد پیدا کرد. در تیمار مایه‌زنی شده با قارچ، روی محلول و تبدالی خاک در تیمار کمپوست زباله شهری از ۰/۳۶ به ۰/۵۷ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک رسید که افزایش معنی‌داری برابر ۵۸/۳۳ درصد را نشان می‌دهد. در تیمار کود گوسفندی این شکل روی از ۰/۳۶ به ۰/۵ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک رسید که افزایش معنی‌داری برابر با ۳۸/۸۸ درصد را نشان می‌دهد. هارگریوز و همکاران (۱۰) مشاهده کردند که با افزودن کمپوست زباله شهری به خاک، روی محلول غیر متحرک گردید که با نتایج تحقیق حاضر مغایرت دارد. کاربرد قارچ در هر دو تیمار کمپوست زباله شهری و کود گوسفندی اثر معنی‌داری بر شکل روی محلول و تبدالی خاک نسبت به تیمار مایه‌زنی نشده با قارچ نداشته است.

$$Zn = (C \times V) - (C' \times V') / W \quad [1]$$

که Zn میزان روی استخراج شده (میکروگرم در گرم خاک)، C غلظت روی برحسب میکروگرم در میلی‌لیتر در محلول عصاره‌گیری شده، C' غلظت روی برحسب میکروگرم در میلی‌لیتر در محلولی که از مرحله قبل مانده، V حجم محلول به کار رفته در مراحل مختلف، W وزن نمونه به‌کار رفته برحسب گرم (۲/۵ گرم) و V' حجم باقی‌مانده بر حسب میلی‌لیتر از عصاره قبلی است که در نمونه باقی مانده و به مرحله بعدی منتقل شده و به روش زیر تعیین می‌شود:

پس از هر مرحله عصاره‌گیری، خاک درون ظرف همراه با باقی‌مانده محلول عصاره‌گیر توزین و پس از کسر وزن خاک و ظرف، وزن محلول باقی‌مانده (M) برحسب گرم مشخص شده، با اندازه‌گیری جرم ویژه عصاره‌گیر (d) برحسب گرم بر میلی‌لیتر در آزمایشگاه، حجم محلول باقی مانده برحسب میلی‌لیتر مشخص شد.

$$V' = M/d \quad [2]$$

تجزیه آماری داده‌ها به وسیله برنامه کامپیوتری MSTATC انجام گردید و میانگین‌های مربوط به اثرهای اصلی هر یک از عامل‌ها با آزمون دانکن مقایسه شد.

جدول ۴. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی محلول و تبادل خاک (میلی گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
	بدون قارچ			
۰/۳۲C	۰/۴۴de	۰/۳۴fg	۰/۱۸h	شاهد
۰/۵۹A	۰/۷۶a	۰/۶۳b	۰/۳۷ef	کمپوست زباله شهری
۰/۵۱B	۰/۷۱a	۰/۵۱cd	۰/۳۱fg	کود گوسفندی
۰/۴۷A	۰/۶۴A	۰/۴۹B	۰/۲۹D	میانگین
	با قارچ			
۰/۳۶C	۰/۳۵fg	۰/۴۷cd	۰/۲۷g	شاهد
۰/۵۷A	۰/۵۴c	۰/۷۴a	۰/۴۵de	کمپوست زباله شهری
۰/۵B	۰/۴۸cd	۰/۶۳b	۰/۳۸ef	کود گوسفندی
۰/۴۸A	۰/۴۶B	۰/۶۱A	۰/۳۶C	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی دار نیستند.

شکل کربناتی روی

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۵ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، در هر سه سطح روی، افزایش معنی داری در میانگین روی کربناتی خاک نسبت به خاک مایه‌زنی نشده با قارچ رخ داده است. شیانگ و همکاران (۲۲) با بررسی توزیع شکل‌های روی در خاک‌های اسیدی، خنثی و آهکی چین گزارش کردند که با افزایش سطح روی، روی کربناتی افزایش معنی داری پیدا کرد. کاربرد قارچ در تیمار کمپوست زباله شهری سبب افزایش روی کربناتی خاک به میزان ۰/۸۵ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۱۸/۶۸ درصد) و در تیمار کود گوسفندی سبب افزایش روی کربناتی خاک به میزان ۰/۸۶ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۲۲/۴۵ درصد) نسبت به تیمار بدون قارچ شد. مقایسه میانگین‌ها در تمام تیمارها نشان می‌دهد که شکل کربناتی روی از ۳/۸۴ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک در نمونه بدون قارچ به ۴/۶۵ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک در نمونه حاوی قارچ رسیده که افزایش معنی دار ۲۱٪ را نشان می‌دهد.

شکل آلی روی

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۶ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، میانگین غلظت روی آلی خاک در هر سه سطح روی مصرفی در مقایسه با خاک مایه‌زنی نشده با قارچ افزایش معنی دار یافت. یتربی و همکاران (۲۳) بیان کردند که با افزایش سطح روی، میانگین شکل آلی روی به طور معنی داری نسبت به خاک شاهد افزایش پیدا کرد. کاربرد قارچ در تیمار کمپوست زباله شهری سبب افزایش روی آلی خاک به میزان ۰/۱ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۲۲/۷۲ درصد) و در تیمار کود گوسفندی سبب افزایش روی آلی خاک به میزان ۰/۰۹ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۲۵/۷۱ درصد) نسبت به تیمار بدون قارچ شد. شومن (۱۴) با بررسی تأثیر ماده آلی (کاه و کلش آسیاب شده) بر شکل‌های شیمیایی روی دریافت که کاربرد ماده آلی سبب افزایش غلظت روی در شکل آلی گردید. به‌طور کلی، شکل آلی روی از ۰/۳۱ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک در نمونه بدون قارچ به ۰/۳۹ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک در نمونه حاوی قارچ رسیده که افزایش معنی دار ۲۵/۸۰٪ را نشان می‌دهد.

جدول ۵. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی کربناتی خاک (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
	بدون قارچ			
۳/۱۴D	۴/۴۲ef	۳/۳۹h	۱/۶۱k	شاهد
۴/۵۵B	۶/۰۸b	۴/۶۸de	۲/۹۱i	کمپوست زباله شهری
۳/۸۳C	۵/۱۴cd	۳/۹۲g	۲/۴۵j	کود گوسفندی
۳/۸۴B	۵/۲۱B	۳/۹۹D	۲/۳۲F	میانگین
	با قارچ			
۳/۸۶C	۴/۸۶d	۴/۰۹fg	۲/۶۴ij	شاهد
۵/۴۰A	۷/۱۲a	۵/۱۰cd	۳/۹۸fg	کمپوست زباله شهری
۴/۶۹B	۵/۵۲c	۴/۸۷d	۳/۶۸gh	کود گوسفندی
۴/۶۵A	۵/۸۳A	۴/۶۹C	۳/۴۳E	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند. از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی‌دار نیستند.

جدول ۶. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی آلی خاک (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
	بدون قارچ			
۰/۱۵E	۰/۲۶gh	۰/۱۲kl	۰/۰۸l	شاهد
۰/۴۴B	۰/۷۰b	۰/۴۴de	۰/۲۰hig	کمپوست زباله شهری
۰/۳۵C	۰/۵۶c	۰/۳۳f	۰/۱۶jk	کود گوسفندی
۰/۳۱B	۰/۵۰B	۰/۳۰D	۰/۱۴F	میانگین
	با قارچ			
۰/۲۰D	۰/۳۰fg	۰/۱۹ij	۰/۱۲kl	شاهد
۰/۵۴A	۰/۸۴a	۰/۴۹d	۰/۲۸fg	کمپوست زباله شهری
۰/۴۴B	۰/۶۹b	۰/۴۱e	۰/۲۲hi	کود گوسفندی
۰/۳۹A	۰/۶۱A	۰/۳۶C	۰/۲۰E	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند. از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی‌دار نیستند.

روی متصل به اکسیدهای منگنز

زباله شهری سبب کاهش روی متصل به اکسیدهای منگنز خاک شده است، به طوری که مقدار این شکل از ۵/۰ به ۳۷/۰ میلی‌گرم در کیلوگرم خاک رسید، که کاهش ۲۶ درصدی را نسبت به تیمار بدون قارچ نشان می‌دهد. افزودن قارچ در تیمار کود گوسفندی نیز سبب کاهش روی متصل به اکسیدهای منگنز

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۷ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، میانگین غلظت روی متصل به اکسیدهای منگنز خاک در هر سه سطح روی نسبت به خاک مایه‌زنی نشده با قارچ کاهش معنی‌دار یافت. کاربرد قارچ در تیمار کمپوست

جدول ۷. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی متصل به اکسیدهای منگنز خاک (میلی گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
	بدون قارچ			
۰/۲۹D	۰/۴۰ef	۰/۳۳gh	۰/۱۴mn	شاهد
۰/۵۰A	۰/۷۶a	۰/۴۹cd	۰/۲۵ij	کمپوست زباله شهری
۰/۳۴C	۰/۵۴bc	۰/۲۹hi	۰/۱۹klm	کود گوسفندی
۰/۳۷A	۰/۵۶A	۰/۳۷C	۰/۱۹E	میانگین
	با قارچ			
۰/۲۲E	۰/۳۳gh	۰/۲۴ijk	۰/۱۱n	شاهد
۰/۳۷B	۰/۵۸b	۰/۳۷fg	۰/۱۷lmn	کمپوست زباله شهری
۰/۲۷D	۰/۴۴de	۰/۲۲jkl	۰/۱۵mn	کود گوسفندی
۰/۲۹B	۰/۴۵B	۰/۲۸D	۰/۱۴F	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی دار نیستند.

سبب کاهش شکل روی متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل خاک به میزان ۰/۲۵ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۱۶/۷۷ درصد) نسبت به تیمار بدون قارچ گردید. شومن و همکاران (۱۵) نشان دادند که افزودن کمپوست زباله شهری به خاک سبب توزیع مجدد روی از شکل تبادل به شکل‌های متصل به اکسیدهای منگنز و آهن بی‌شکل می‌شود. شکل روی متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل خاک از ۱/۵۳ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه بدون قارچ به ۱/۲۶ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه حاوی قارچ رسیده که کاهش معنی دار ۱۷/۶۴٪ را نشان می‌دهد.

روی متصل به اکسیدهای آهن بلورین

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۹ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، میانگین غلظت روی متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک در تیمارهای صفر و ۵ میلی گرم روی در کیلوگرم خاک در مقایسه با خاک مایه‌زنی نشده با قارچ به ترتیب افزایش معنی دار ۳۵/۶۰ و ۱۸/۱۸ درصدی را نشان می‌دهد. میانگین روی متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک در

خاک به میزان ۰/۰۷ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۲۰/۵۸ درصد) نسبت به تیمار بدون قارچ شد. شومن (۱۴) با بررسی اثر ماده آلی (کاه و کلش گندم) بر شکل‌های شیمیایی روی در خاک دریافت که ماده آلی سبب افزایش روی متصل به اکسیدهای منگنز و آهن بی‌شکل خاک می‌گردد. به طور کلی، شکل روی متصل به اکسیدهای منگنز خاک از ۰/۳۷ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه بدون قارچ به ۰/۲۹ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه حاوی قارچ رسیده که کاهش معنی دار ۲۱/۶۲٪ را نشان می‌دهد.

روی متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۸ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، میانگین غلظت روی متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل خاک در هر سه سطح روی نسبت به خاک مایه‌زنی نشده با قارچ کاهش معنی دار یافت. کاربرد قارچ در تیمار کمپوست زباله شهری سبب کاهش روی متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل خاک به میزان ۰/۲۷ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۱۴/۲۱ درصد) و در تیمار کود گوسفندی

جدول ۸. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی متصل به اکسیدهای آهن بی‌شکل خاک (میلی گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
بدون قارچ				
۱/۱۹D	۱/۷۵e	۱/۲۲h	۰/۶۱۱	شاهد
۱/۹۰A	۲/۴۶a	۱/۹۴d	۱/۳۲gh	کمپوست زباله شهری
۱/۴۹C	۲/۱۱c	۱/۳۴g	۱/۰۲ig	کود گوسفندی
۱/۵۳A	۲/۱۰A	۱/۵۰C	۰/۹۸E	میانگین
با قارچ				
۰/۹۳E	۱/۳۸g	۰/۹۴j	۰/۴۶m	شاهد
۱/۶۳B	۲/۳۲b	۱/۵۰f	۱/۰۶i	کمپوست زباله شهری
۱/۲۴D	۱/۸۰e	۱/۱۰i	۰/۸۱k	کود گوسفندی
۱/۲۶B	۱/۸۳B	۱/۱۸D	۰/۷۸F	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی‌دار نیستند.

جدول ۹. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک (میلی گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
بدون قارچ				
۱/۷۷F	۲/۴۸e	۱/۹۲g	۰/۹۰k	شاهد
۳/۰۲B	۴/۸۳a	۲/۵۵e	۱/۶۹h	کمپوست زباله شهری
۲/۲۸D	۳/۳۴c	۲/۱۲f	۱/۳۸i	کود گوسفندی
۲/۳۶B	۳/۵۵A	۲/۲۰C	۱/۳۲E	میانگین
با قارچ				
۲/۱۶E	۳/۱۳d	۲/۱۳f	۱/۲۱j	شاهد
۳/۱۳A	۴/۰۵b	۳/۱۱d	۲/۲۲f	کمپوست زباله شهری
۲/۵۲C	۳/۰۶d	۲/۵۵e	۱/۹۵g	کود گوسفندی
۲/۶۰A	۳/۴۱A	۲/۶۰B	۱/۷۹D	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی‌دار نیستند.

کشت گیاه ذرت و مطالعه‌ی شکل‌های شیمیایی روی در خاک دریافت که سولفات روی، شکل متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک را به طور معنی‌داری افزایش می‌دهد. کاربرد قارچ در تیمار کمپوست زباله شهری سبب افزایش شکل روی

سطح ۱۰ میلی‌گرم روی در کیلوگرم خاک در تیمار مایه‌زنی شده با قارچ نسبت به تیمار مایه‌زنی نشده با قارچ روند کاهشی را نشان داد ولی این کاهش از لحاظ آماری معنی‌دار نبود. ریحانی تبار (۲) با کاربرد ورمی‌کمپوست و سولفات روی در

جدول ۱۰. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر غلظت روی باقی مانده خاک (میلی گرم در کیلوگرم خاک)

میانگین	سطح روی (میلی گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
	بدون قارچ			
۳۹/۳۰C	۴۱/۳۷bcd	۳۹/۰۴fg	۳۷/۴۸h	شاهد
۴۲/۰۸A	۴۳/۲۵a	۴۲/۱۰bc	۴۰/۸۹de	کمپوست زباله شهری
۴۰/۵۴B	۴۲/۳۹ab	۴۰/۲۵de	۳۸/۹۸fg	کود گوسفندی
۴۰/۶۴A	۴۲/۳۴A	۴۰/۴۶B	۳۹/۱۱C	میانگین
	باقارچ			
۳۷/۲۰E	۳۸/۸۵g	۳۷/۳۹h	۳۵/۳۶j	شاهد
۳۹/۵۱C	۴۱/۲۵bcde	۴۰/۰۹ef	۳۷/۱۷hi	کمپوست زباله شهری
۳۸/۶۴D	۴۰/۶۶de	۳۸/۹۷fg	۳۶/۲۸ij	کود گوسفندی
۳۸/۴۴B	۴۰/۲۵B	۳۸/۸۱C	۳۶/۲۷D	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی‌دار نیستند.

تیمار بدون قارچ گردید. زیناتی و همکاران (۲۴) با بررسی اثر کمپوست لجن فاضلاب بر شکل‌های شیمیایی روی در خاک نشان دادند که بیشترین مقدار روی در شکل باقی مانده وجود دارد. مقایسه میانگین‌ها در تمام تیمارها نشان می‌دهد که شکل باقی مانده روی از ۴۰/۶۴ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه بدون قارچ به ۳۸/۴۴ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه حاوی قارچ رسیده که کاهش معنی‌دار ۵/۴۱٪ را نشان می‌دهد.

درصد کلونیزاسیون ریشه

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۱۱ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، درصد کلونیزاسیون ریشه در هر سه سطح روی در مقایسه با خاک مایه‌زنی نشده با قارچ به ترتیب ۶۳/۶۸، ۶۶/۸۶ و ۷۰/۲ درصد افزایش معنی‌دار یافت. همانگونه که مشاهده می‌شود، کاربرد قارچ در تیمار کمپوست زباله شهری سبب افزایش درصد کلونیزاسیون ریشه به میزان ۹/۳ برابر نسبت به تیمار بدون قارچ شده است. کاربرد قارچ در تیمار کود گوسفندی سبب افزایش درصد کلونیزاسیون ریشه به میزان ۸/۵۲ برابر نسبت به تیمار بدون قارچ شده

متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک به میزان ۰/۱۱ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۳/۶۴ درصد) و در تیمار کود گوسفندی سبب افزایش روی متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک به میزان ۰/۲۴ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۱۰/۵۲ درصد) نسبت به تیمار بدون قارچ شد. شکل روی متصل به اکسیدهای آهن بلورین خاک از ۲/۳۶ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه بدون قارچ به ۲/۶۰ میلی گرم در کیلوگرم خاک در نمونه حاوی قارچ رسیده که افزایش معنی‌دار ۱۰/۱۷٪ را نشان می‌دهد.

شکل باقی مانده

مقایسه میانگین‌ها در جدول ۱۰ نشان می‌دهد که در خاک مایه‌زنی شده با قارچ، میانگین غلظت روی باقی مانده در هر سه سطح روی در مقایسه با خاک مایه‌زنی نشده با قارچ کاهش معنی‌دار یافت. کاربرد قارچ در تیمار کمپوست زباله شهری سبب کاهش روی باقی مانده به میزان ۲/۵۷ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۶/۱ درصد) و در تیمار کود گوسفندی سبب کاهش غلظت این شکل روی به میزان ۱/۹ میلی گرم در کیلوگرم خاک (معادل ۴/۶۸ درصد) نسبت به

جدول ۱۱. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر درصد کلونیزاسیون ریشه گیاه ذرت

میانگین	سطح روی (میلی‌گرم در کیلوگرم خاک)			مواد آلی
	۱۰	۵	۰	
	بدون قارچ			
۷/۶۸F	۸/۰۴jkl	۷/۷۷klm	۷/۲۲n	شاهد
۸/۱۸E	۸/۵۴ij	۸/۲۸jkl	۷/۷۲lmn	کمپوست زباله شهری
۹/۳۵D	۹/۶۶h	۹/۴۷h	۸/۹۲i	کود گوسفندی
۸/۴۰B	۸/۷۴D	۸/۵۰D	۷/۹۵E	میانگین
	با قارچ			
۷۰/۵۰C	۷۳/۱۹d	۷۰/۶۸f	۶۷/۶۰g	شاهد
۷۵/۷۷B	۷۹/۵۷b	۷۵/۸۴c	۷۱/۸۹e	کمپوست زباله شهری
۷۹/۶۷A	۸۴/۰۷a	۷۹/۵۴b	۷۵/۴۱c	کود گوسفندی
۷۵/۳۱A	۷۸/۹۴A	۷۵/۳۶B	۷۱/۶۳C	میانگین

اعدادی که در هر ستون یا ردیف، در یک حرف بزرگ و یا در متن جدول در یک حرف کوچک مشترک هستند از لحاظ آماری با آزمون دانکن در سطح ۵٪ دارای اختلاف معنی‌دار نیستند.

بلورین و کاهش شکل‌های متصل به اکسیدهای منگنز، متصل به اکسیدهای آهن بی شکل و باقی مانده روی در خاک شد.

کاربرد هر دو نوع ماده آلی (کمپوست زباله شهری و کود گوسفندی) سبب افزایش همه شکل‌های روی شد. با افزایش سطوح روی تا سطح ۱۰ میلی‌گرم روی در کیلوگرم خاک همه‌ی شکل‌های روی، بجز شکل محلول و تبادل، افزایش یافتند.

سپاسگزاری

از اساتید گرانقدرم در بخش علوم خاک دانشگاه شیراز که در طول مدت انجام این تحقیق، از ایشان بسیار آموختم و کمک‌های بی‌دریغ و دلسوزانه ایشان نقش به‌سزایی در ارائه این تحقیق داشته است سپاسگزاری می‌کنم.

است. مقایسه میانگین‌ها در تمام تیمارها نشان می‌دهد که میانگین درصد کلونیزاسیون ریشه از ۸/۴۰ درصد در نمونه بدون قارچ به ۷۵/۳۱ درصد در نمونه حاوی قارچ رسیده که افزایش معنی‌دار ۹ برابری را نشان می‌دهد.

درصد نسبی شکل‌های شیمیایی روی در خاک

اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر درصد نسبی شکل‌های شیمیایی روی در خاک در جدول ۱۲ ارائه شده است. از جداسازی شکل‌های شیمیایی روی در خاک شاهد مشاهده می‌شود که ۹۱/۳۵ درصد روی بومی خاک به صورت باقی مانده می‌باشد که برای گیاه قابل استفاده نیست.

نتیجه‌گیری

همزیستی قارچ میکوریز آربوسکولار با ذرت سبب افزایش غلظت شکل‌های کربناتی، آلی، متصل به اکسیدهای آهن

جدول ۱۲. اثر همزیستی میکوریز آربوسکولار، مواد آلی و سطوح روی بر درصد نسبی شکل‌های شیمیایی روی در خاک به روش سیگ و همکاران (۱۷)

باقی مانده	متصل به اکسیدهای آهن بلورین		متصل به اکسیدهای آهن بی شکل		متصل به اکسیدهای منگنز		آلی	کربناتی	محلول و تبادل	مصرفی	روی	ماده آلی
	آهن بلورین	متصل به اکسیدهای آهن بی شکل	متصل به اکسیدهای آهن بی شکل	متصل به اکسیدهای منگنز	آهن	منگنز						
۹۱/۳۵	۲/۲۱	۱/۵۰	۰/۳۵	۰/۱۹	۳/۹۵	۰/۴۵	۰					
۸۴/۱۸	۴/۱۵	۲/۶۳	۰/۷۲	۰/۲۷	۷/۳۱	۰/۷۴	۵					شاهد
۸۰/۸۹	۴/۸۶	۳/۴۳	۰/۷۹	۰/۵۱	۸/۶۵	۰/۸۷	۱۰					
۸۵/۸۱	۳/۵۶	۲/۷۸	۰/۵۴	۰/۴۳	۶/۱۱	۰/۷۷	۰					
۷۹/۶۵	۴/۸۳	۳/۶۹	۰/۹۳	۰/۸۳	۸/۸۷	۱/۲۰	۵					کمپوست زیاده
۷۳/۴۶	۸/۲۱	۴/۱۸	۱/۲۹	۱/۲۰	۱۰/۳۴	۱/۳۲	۱۰					
۸۷/۵۶	۳/۱۱	۲/۳۱	۰/۴۳	۰/۳۶	۵/۵۲	۰/۷۱	۰					
۸۴/۵۰	۴/۳۶	۲/۷۵	۰/۵۹	۰/۶۹	۸/۰۵	۱/۰۶	۵					کود گوسفندی
۷۷/۳۴	۶/۱۰	۳/۸۶	۰/۸۹	۱/۰۳	۹/۳۸	۱/۳۰	۱۰					
۸۲/۵۲	۴/۵۹	۳/۰۱	۰/۷۲	۰/۶۱	۷/۵۷	۰/۹۳	میانگین					
بدون قارچ												
۸۷/۹۸	۲/۰۳	۱/۱۵	۰/۶۸	۰/۳۱	۶/۵۸	۰/۶۷	۰					
۸۲/۳۱	۴/۶۷	۲/۱۰	۰/۵۳	۰/۴۳	۸/۹۶	۱/۰۲	۵					شاهد
۷۸/۹۵	۶/۳۷	۲/۸۲	۰/۶۸	۰/۶۱	۹/۸۹	۰/۶۸	۱۰					
۸۱/۹۶	۴/۹۰	۲/۳۵	۰/۳۸	۰/۶۳	۸/۷۹	۰/۹۹	۰					
۷۷/۹۷	۶/۰۵	۲/۹۳	۰/۷۳	۰/۹۵	۹/۹۳	۱/۳۴	۵					کمپوست زیاده
۷۲/۷۲	۷/۱۵	۴/۱۰	۱/۰۳	۱/۴۹	۱۲/۵۵	۰/۹۶	۱۰					
۸۳/۴۱	۴/۵۱	۱/۸۷	۰/۳۴	۰/۵۱	۸/۶۸	۰/۸۸	۰					
۷۹/۹۳	۵/۲۲	۲/۲۷	۰/۴۶	۰/۸۴	۹/۹۹	۱/۲۹	۵					کود گوسفندی
۷۷/۱۹	۵/۸۱	۳/۴۲	۰/۸۴	۱/۳۲	۱۰/۵۰	۰/۹۲	۱۰					
۸۰/۲۷	۵/۳۰	۲/۵۵	۰/۵۸	۰/۷۸	۹/۵۱	۰/۹۷	میانگین					

منابع مورد استفاده

۱. حسینی، س. م. ط. و ش. حاج رسولیها. ۱۳۷۴. تعیین فرم‌های شیمیایی غالب عناصر سنگین در خاک اطراف کارخانه ذوب آهن اصفهان و رسوبات تبخیری به دو روش عصاره‌گیری متوالی. خلاصه مقالات چهارمین کنگره علوم خاک ایران، دانشگاه صنعتی اصفهان، صفحات ۱۶۸-۱۶۹.
۲. ریحانی تبار، ع. ۱۳۸۵. سرنوشت روی کاربردی، اثر اوره، ورمی‌کمپوست و گیاه ذرت بر شکل‌های مختلف روی در خاک و تعیین خصوصیات جذب سطحی روی در خاک‌های آهکی. رساله دکتری، بخش مهندسی علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
۳. میر انصاری مهابادی، م. ر. ح. بهرامی، ف. رجالی و م. ج. ملکوتی. ۱۳۸۵. بررسی تأثیر قارچ‌های میکوریز آربسکولار بر جذب عناصر غذایی و عملکرد ذرت در شرایط تراکم خاک. علوم خاک و آب ۲۰(۱): ۱۰۶-۱۲۱.
۴. نجف زاده نوبر، ز. م. شعبانپور و آ. کریمی نیا. ۱۳۸۴. بررسی تأثیر کاربرد ماده آلی و گوگرد بر قابلیت جذب فسفر و عناصر کم‌مصرف در خاک. خلاصه مقالات نهمین کنگره علوم خاک ایران، تهران، صفحات ۲۴۳-۲۴۵.
۵. یثربی، ج. ۱۳۷۰. تأثیر سولفات روی باقی مانده بر شکل‌های روی در خاک‌های آهکی زیر سد درودزن استان فارس و رابطه این شکل‌ها با رشد و غلظت روی در ذرت. پایان‌نامه کارشناسی ارشد بخش خاک‌شناسی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز.
6. Bhattacharyya, P., K. Chakrabarti, A. Chakraborty and D.C. Nayak. 2005. Effect of municipal solid waste compost on phosphorous content of rice straw and grain under submerged condition. Arch. Agron. Soil Sci. 51: 363-370.
7. Chen, J. H and A. Stanley. 1999. Effects of liming and adding phosphate on predicted phosphorous uptake by maize on acid soil of three soil orders. Soil Sci. 150: 844-850.
8. Chen, B., P. Chrisite and X. Li. 2001. A modified glass bead compartment cultivation system for studies on nutrient and trace metal uptake by arbuscular mycorrhiza. Chemosphere 42: 185-192.
9. Clemente, R., A. Escolar and M. Bernal. 2006. Heavy metals fractionation and organic matter mineralization in contaminated calcareous soil amended with organic materials. Bioresour. Technol. 97 :1894-1901.
10. Hargreaves, J.C., M.S. Adl and P.R. Warne. 2008. A review of use of composted municipal solid waste in agriculture. Agric. Ecosys. Environ. 123: 1-14.
11. Koromanik, P.P. and A.C. McGraw. 1982. Quantification of vesicular-arbuscular mycorrhizae in plant roots. PP. 36-37. In: Schenck, N.C. (Ed.), Methods and Principles of Mycorrhizal Research, The American Phyto Pathological Society.
12. Mancuso, S. and E. Rinaldelli. 1996. Response on young mycorrhizal and nonmycorrhizal plants of olive tree (*Olea europaea* L.) to saline conditions. II. Dynamics of electrical impedance parameters of shoots and leaves. Adv. Hort. Sci. 10: 135-145.
13. Mandal, L.N. and B. Mandal. 1987. Transformation of zinc fractions in rice soils. Soil Sci. 143: 205-212.
14. Shuman, L.M. 1988. Effect of organic matter on the distribution of manganese, copper, iron, and zinc in soil fractions. Soil Sci. 146: 192-198.
15. Shuman, L.M., S. Dudks and K. Das. 2001. Zinc forms and plant availability in a compost amended soil. Water Air Soil Pollut. 128: 1-11.
16. Singhanian, R. A., E. Reitz, H. Sochtig and D. R. Sauerbeak. 1983. Chemical transformation and plant availability of zinc salts added to organic manure. Plant Soil. 73: 337-344.
17. Singh, J. P., S. P. S. Karwarsa and M. Singh. 1988. Distribution and forms of copper, iron, manganese, and zinc in calcareous soils of India. Soil Sci. 146: 359-366.
18. Smith, S.E. and D.J. Read. 2008. Mycorrhizal Symbiosis. Third Ed., Academic Press, London, UK.
19. Srinivasan, K. 1992. Effect of amendment and zinc level on the growth and yield of maize (*Zea mays* L.). Indian J. Agron. 37: 246-249.
20. Subramanian, K.S. and C. Charest. 1999. Acquisition of N by external hyphae of an arbuscular mycorrhizal fungus and its impact on physiological responses in maize under drought-stressed and well-watered conditions. Mycorrhiza 9: 69-75.
21. Tessier, A., P.G.C. Campbell and M. Bisson. 1979. Sequential extraction procedure for the speciation of particulate trace elements. Anal. Chem. 51: 844-851.

22. Xiang, H.F., H.A. Tang and Q.H. Ying. 1995. Transformation and distribution of forms of zinc in acid, neutral and calcareous soils of China. *Geoderma* 66: 121-135.
23. Yasrebi, J., N. Karimian, M. Maftoun, A. Abtahi and A.M. Sameni. 1994. Distribution of zinc forms in highly calcareous soils as affected by soil physical and chemical properties and application of zinc sulfate. *Commun. Soil Sci. Plant Anal.* 25: 2133-2145.
24. Zinati, G.M., Y. Li and H.H. Bryan. 2001. Accumulation and fractionation of copper, iron, manganese, and zinc in calcareous soils amended with compost. *J. Environ. Sci. Health* 36: 229-243.